

fogadták el a sztereotípiákat, hanem – mint egy-két fentebbi példa is igazolja – a felmérési eredményekre támaszkodva elutasították azokat. Tudatos szándék (esetleg szerkesztői intenció) lehet, hogy szinte mindenki utal a saját kutatás továbbvitelének, továbbgondolásának, elmélyítésének lehetőségeire, illetve a szóban forgó téma részletesebb – akár mások által is történő – feltárá-

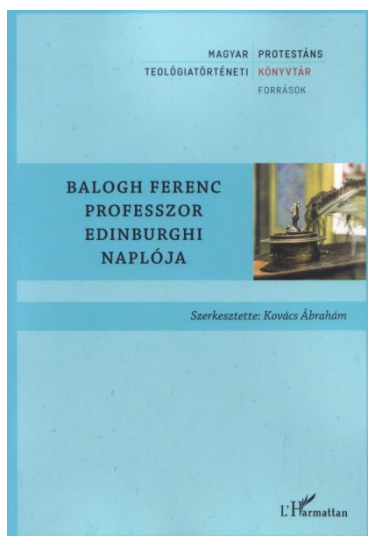
sának szükségességére. Ehhez támpontot, ötleteket, ihletet adnak, kínálnak. Már csak ezért is érdemes tanulmányozni ezt a tiszteletkötetet.

Bényei Miklós

történész, ny. c. egyetemi tanár,
Debreceni Egyetem,

Balogh Ferenc professzor edinburghi naplója
szerkesztette: Kovács Ábrahám

L'Harmattan, Budapest, 2016. 319 oldal

2016-ban jelent meg az egykori híres debreceni egyháztörténész professzor, Balogh Ferenc külföldi naplójának harmadik kötete, az „Edinburghi napló”. A másfél századdal ezelőtt írt „magán esti jegyzet” – ahogyan maga Balogh Ferenc

nevezi a naplót – nyomtatásban történő megjelentetése a nagy előd előtti tisztelgés a szintén egyháztörténész, rendszeres teológus és vállaltudós Kovács Ábrahám részéről. Olyan kötetet tarthat kezében az olvasó, amely a maga nemében egyedülálló: egy 19. századi igazi naplóíró egyéniség (életének legnagyobb részét felölelik a naplók), egy református teológus munkájának egy apró darabkáját. Rendkívül értékes ez a darabka is, hiszen fontos kortörténeti dokumentum, amely történeti vonalon a skót-magyar kapcsolatok elmélyülését és a Skót Szabad Egyház által biztosított ösztöndíj alapítási folyamatát mutatja be. Másfelől viszont – mivel „magán jegyzet”-ekről van szó – megismerhetjük egy 19. századi magyar református fiatalember lelki fejlődését is, minden vívódásával egyetemben. A kötet kritikai kiadása

után reménység szerint a napló többi részét is kezünkbe vehetjük majd nyomtatott formában is, hogy mind a kutatók, mind pedig az érdeklődő olvasók részletesen tanulmányozhassák azt. A szerkesztő más, kiemelkedő egyházi személy naplójáról készült kiadásoktól eltérve (Székács napló) nem a kötet végén, hanem a gondosan elhelyezett lábjegyzetekkel segíti az olvasót a szöveg megértésében.

Az Edinburghi napló nem hasonlítható a 19. század kiemelkedő magyar államférfijainak (Széchenyi, Wesselényi) naplóihoz, nemcsak tematikája miatt, hanem a szerzőre jellemző – valószínűleg a személyiségéből fakadó – írásmód miatt sem. Míg előbbieknél egy-egy nap leírása akár vázlagszerű is lehet, néhány szavas mondatokkal valamint rövidítésekkel, addig Balogh Ferenc naplója rendkívül részletes, néha 5–6 főlíó oldalt is szentel egy napnak. Természetesen ez abból is adódik, hogy – ahol szükségét érzi, például fontosabb olvasmányából vagy elhangzott előadásokból, istentiszteleten énekelt himnuszokból – néha rövidebb, néha hosszabb idézeteket is be-beszúr a szövegbe. Figyelembe véve, hogy a szerző önmaga számára ír, természetesnek tűnik, hogy nem állít fel korlátot, hogy csak ilyen vagy olyan jellegű bejegyzéseket tegyen naplójába. Utazási élmények naplója, mivel részletesen leírja a Londonból Edinburghig tartó tengeri utat és a hazatérés történetét is; tanulmányi napló, mivel feljegyzzi az előadáso-

kon való részvételét és röviden az előadás tartalmát; olvasmánynapló, mely nemcsak a szerző által olvasott könyveket, hanem gyakran az azokból származó idézeteket valamint az olvasmány hatására felmerülő gondolatait is tartalmazza; vívódások és a lelki fejlődés naplója, mit egy alkalommal így fogalmaz meg: „a nagy vallási dogmák harca csatázik bennem”; a társadalmi érintkezés naplója, melyben feltünteteti meghívásait, látogatásait a professzoroknál és más kiemelkedő személyiségeknél, leírja részvételét különféle estélyeken és ünnepélyeken; vallás- és egyháztörténeti napló, melyben bemutatja a különböző skóciai protestáns felekezeteket (free church, anglikán, united presbyterian, angol epizkopális), mégpedig a vallás által meghatározott mindennapjaikban, istentiszteleti rendtartásukban, vallásos rendezvényeikben s nem utolsósorban missziós munkájukban. Gondolati napló is, hiszen majdnem minden nap tesz legalább egy rövid megjegyzést arról, hogy milyen gondolatot ébresztettek benne az átélt események, a látott és hallott dolgok. Ennek kapcsán nem szabad elfeledkeznünk a napló kritikai jellegéről sem: az élmények hatására megfogalmazódó gondolatai többször kritikai hozzáállást mutatnak a tárgyalt területen.

A fiatal diák rendkívül sok személyes érzést és gondolatot, illetve gondolatsort jegyez le a naplóírás során; lényegében szinte minden eseményre, élményre nézve megfo-

galmazza a maga szellemi reakcióját is. A mai világban talán hiperérzékenynek neveznénk, pedig nem az, csupán oly pontossággal és anynyira érzékletesen rögzíti érzéseit és gondolatait, amely a ma emberét nem jellemzi (megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy a mai emberek talán képtelenek is Baloghhoz hasonló részletességgel kifejezni, amit éreznek, illetve gondolnak). A romantikára jellemző (mely a korszak uralkodó irányzata), hogy az evilági és túlvilági léttel kapcsolatos gondolatai vannak: első este a hajón arra gondol, hogy milyen könnyen meghalhatna; Edinburghba való megérkezése után „az idegenség, ismeretlenség, magánosság kietlen érzete fogta el”, Chalmers sírját meglátogatva pedig felmerül benne a kérdés: „Lelke hol lehet? Te mysticus jövő! Mi csak hiszünk benned, s vajon nem vagy-e csak egy pusztaság eszme, melynek rendeltetése magas irányt adni életünknek gileadi balzsamot tölteni sajnó sebeinkre?”

A létkérdésekről való elmélkedés azonban nem foglalja le teljesen, emellett oda tud figyelni a mindennapi események részleteire is. Így például minden alkalommal leírja az istentisztelet liturgiáját, melyen részt vett, gyakran megnevezi az énekeket is, amelyeket énekeltek, valamint a bibliaolvasás és alapige lókusait is. Összehasonlításokat is tesz, feljegyzni, hogy nagy-pénteken csak a német evangélikus atyafiak tartottak istentiszteletet, a

skótok csak a vasárnapot ünneplik meg.

Beszámol társadalmi érintkezéseiről, megnevezi azokat az embereket (főleg professzorok, lelkészek és kiemelkedő világi személyiségek), akikkel találkozott; a családokat, ahová bevezették, vagy amelyek meghívták; olvashatunk az estélyekről vagy különféle ünnepélyekről (például diplomaosztás), amelyeken részt vett, de ezek a beszámolók is nemcsak a száraz leírást tartalmazzák, hanem az ifjúra tett hatást is, azokat a benyomásokat, amelyek az emberekkel való találkozás során felmerültek benne. Ugyancsak feljegyzni levelezését is, melyből kiemelkednek az 1865 júniusában születettek: ekkor kap ugyanis felkérést a Debreceni Református Teológia egyháztörténeti tanszékének vezetésére.

Külön említést érdemel a *Free Church of Scotland* magyarországi ösztöndíja születésének leírása, melynek létrejöttében maga a szerző is nagy szerepet játszott. Erről a kötet szerkesztője meghatározó kritikai munkákat is írt neves folyóiratokba.

Tanulmányait tekintve beszámol azokról az előadásokról, amelyeket látogatott: meghatározza az időpontot, majd – néha rövidebben, néha pedig részletesebben – leírja az elhangzottakat. Ha szükség van rá, a körülményeket is ecseteli. Mindenképpen feljegyzni a számára fontos gondolatokat az előadásból. Ugyanezt teszi olvasmányainak bemutatása során is. Szabad idejében –

gyakran ismerős által meghívva – végiglátogatja a skót főváros látnivalóit, még a temetőt is, ahol egy, a szabadságharc után emigrált hazánkfia síremlékét fedezi fel. Nemcsak a síremlék formáját és a sírfeliratot jegyzi le, hanem ennek az élménynek a hatására megfogalmazódott gondolatait is.

Érdekességgéppen megemlíthetjük, hogy történelmi eseményeket is feljegyez napihír formájában (1865. április 24.): „Lee déli tábornok megadta magát Grantnak Lynchburgban. Nagy amerikai testvérháború bevégeződött”. Hozzáfüzött gondolat: „Következnek az utó szenvedések.”

Bár igencsak vegyes tartalmú a napló, mégis jól érzékelhető egységet alkot, a külföldön járó magyar fiatalember lelkivilágát, s ezzel együtt lelki fejlődését bemutatva. Amellett, hogy a korabeli eseményekről, a skót főváros mindennapjairól, a *New College* tanáiról, diákjairól, a benne folyó oktatásról közölt hiteles kortörténeti adatokat méltóképpen értékeli, az olvasónak épülésére válhat a naplóíró szókincsének, nyelvi fordulatainak megismerése is. A történész forrásanyagot, az irodalmár nyelvi kincseket, a kereső ember pedig útmutatást, segítséget, vagy akár példát is kaphat az Edinburghi naplóban. A szerkesztő munkáját dicséri, hogy

több mint egy évszázados lemaradást hozott be, hiszen a debreceni egyetemi élet ritka kincsét tarthatja az olvasó a kezében. A kéziratok szöveg megfejtése, begépelése és a hozzáfűzött megjegyzések nagyon igényesen készültek. Az angol, francia és latin idézetek jócskán nehezítették a munkát, de a lektorok jóvoltából ezek megoldódtak. A szerkesztő tudatosan döntött amellett, hogy a szöveget nem írta át, hanem annak teljes hűségéhez ragaszkodott. Így is jól érthető, olvasmányos és 'ízletes' szellemi eledel a napló. Jó lett volna, ha névmutató is készül a kötethez, bár lehet, hogy ez nem volt a szerkesztő szándéka. A kötet végén levő szójelentések jegyzéke azonban kifejezetten eredeti ötlet volt. Látható, hogy a magyar nyelv milyen szépségekkel volt telve, és hogyan változik édes anyanyelvünk. A nemzetközileg elismert egyház- és dogmatörténész további naplóinak kritikai kiadását is érdeklődéssel várjuk, és jó szívvel ajánlom elolvasásra ezt a kincsesbányát minden olvasónak.

Bodnár Lajos

történész, doktrandusz
Debreceni Egyetem, Debrecen